

**ԲԱՐՁՐ ԳՆԱՃԻ ԻՐԱԿԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ՀԱՂԹԱՀԱՐՍԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ**

Գնաճն ինքնին չի կարելի դասել տնտեսական սպառնալիքների շարքը: Ավելին, ժամանակակից պայմաններում, երբ թղթադրամն այլևս ապահովված չէ ոսկով կամ այլ ապրանքներով, որոշակի առումով պետական պարտավորություն է, գնաճը կարելի է անգամ խթան համարել ազգային տնտեսության դինամիկ զարգացման համար, մասնավորապես տարեկան միանիշ՝ մինչև 5-6 տոկոսի սահմաններում: Բնական կարելի է համարել նաև այն երևույթը, որ տարվա վերջին սովորաբար ավելանում են ինչպես ապրանքների սպառումը, այնպես էլ ընկերությունների արտադրական ծախսերը, որոնք լրացուցիչ դրամական զանգված են պահանջում: Գիտակցելով, որ դրամական զանգվածը չի կարող բավարարել տարեմուտի առևտրի համար նախատեսված ապրանքների ծավալներին, զարգացած երկրներում սովորաբար առևտրային ընկերությունները սպառողներին էական գեղչեր են առաջարկում՝ նրանց սահմանափակ գումարներն իրենց համար շահույթի վերածելու նպատակով: Հայաստանում գները ճիշտ հակառակ (աճի) միտում են արձանագրում, քանզի վաճառողները գրեթե համոզված են, որ հայ սպառողն ամեն գնով (երբեմն՝ սխալաբեր) պատրաստ է ձեռք բերել դրանք:

Որոշ դեպքերում գնաճն օգտակար է անգամ տարեկան մինչև 10 տոկոսի սահմաններում, պայմանով, որ գնաճը ամսվա մեջ 1 տոկոսի սահմաններից չանցնի: Համաչափ, դանդաղ շարժման պատճառով այն երբեմն անվանում են նաև «սողացող» գնաճ: Այն ուղեկցվում է դրամական զանգվածի համապատասխան աճով, որն արագացնում է վճարման շրջապտույտը, էժանացնում է վարկավորումը, որն էլ նպաստում է ներդրումներին, արտադրության աճին, արտադրության արդիականացմանը և տնտեսության մրցունակության բարձրացմանը: Իսկ արտադրության աճը, ինչպես հայտնի է, վերականգնում է ապրանքային և դրամական զանգվածների հավասարակշռությունը համեմատաբար բարձր գների պայմաններում: Իհարկե, միշտ առկա է «սողացող» գնաճի՝ պետական վերահսկողությունից դուրս գալու վտանգը, մասնավորապես այն երկրներում, որտեղ արտադրության մակարդակը ցածր է, և տնտեսության կառուցվածքային ձևափոխումների պայմաններում դեռևս մշակված չեն տնտեսական գործունեության կարգավորման հստակ մեխանիզմներ:

Ընդամենը, առնվազն երկու հավանական իրավիճակներում գնաճը կարող է լրջորեն վնասել երկրի տնտեսական անվտանգությանը: Առաջին իրավիճակում այն դառնում է երկնիշ և հետզհետե անկառավարելի՝ վնասելով միաժամանակ տեղական սպառողին և տեղական արտադրողին: Մյուսն այսպես կոչված ստագնացիան է¹, երբ տնտեսության ներսում առկա գործազրկության բարձր մակարդակը զուգորդվում է բարձր գնաճով: Ակնհայտ է, որ Հայաստանում առկա են նշված անցանկալի երևույթներից միանգամից երկուսը:

Կարևոր է, թե ինչպես է բնութագրում ներկա գնաճը պաշտոնական վիճակագրությունը: Համաձայն ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության (ԱՎԾ) հրապարակած տվյալների՝ Հայաստանում դեկտեմբեր ամսին գները աճել են 1,8 տոկոսով, ինչը 0,2 տոկոսով ավելի է,

¹ Իսկ երբ ստագնացիան ուղեկցվում է արտադրության անկումով, ապա առկա է այսպես կոչված ստագֆլյացիա:

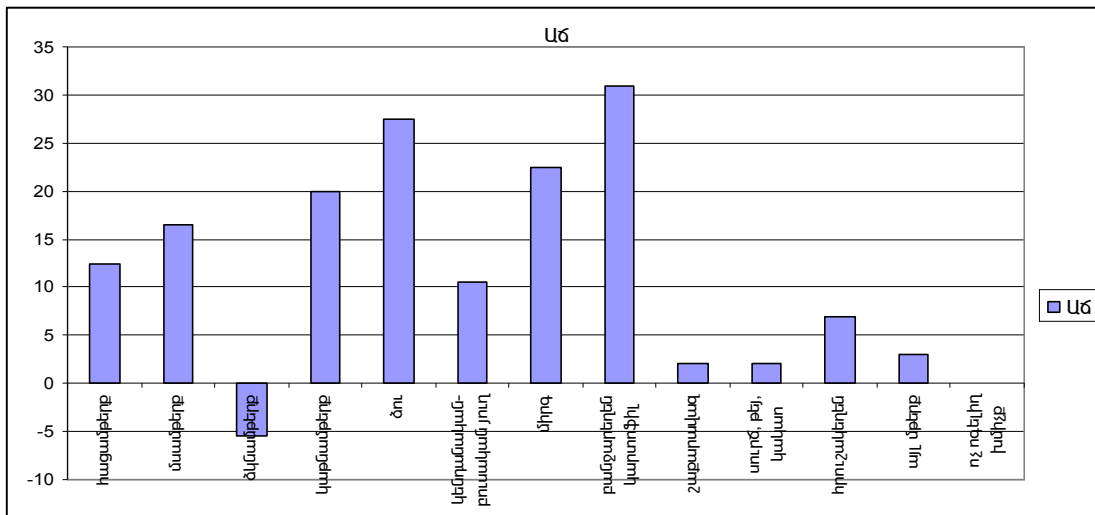
քան նոյեմբերին: Նման աճը պայմանավորված է հիմնականում պարենային ապրանքների քանկացմամբ՝ 3,7 տոկոսով, իսկ ոչ պարենային մթերքի գների ավելացումը 0,1 տոկոսով: Գրան գուգահեռ 0,2 տոկոսով նվազել է ծառայությունների արժեքը:

Ավելի երկարաժամկետ հատվածի դիտարկման արդյունքները վկայում են, որ ամբողջ տարում քանկացումը կազմել է 9,8 տոկոս, այդ թվում՝ պարենային ապրանքներինը (ներառյալ ոգելից խմիչքը և ծխախոտը)՝ 14,6 տոկոս, ոչ պարենային ապրանքներինը՝ 5,6 տոկոս, ծառայությունների սակագներինը՝ 4,2 տոկոս: Ի դեպ, քանի որ բոլոր համեմատությունների համար հիմք է ծառայում 2005թ. բազիսային տարին, ապա նշենք, որ համաձայն ԱՎԾ 2011թ. հունվարին հրապարակած զեկույցի՝ ընդհանուր առմամբ սպառողական գներն աճել են 37,7 տոկոսով, իսկ պարենային ապրանքներինը՝ 44,3 տոկոսով¹: Տնտեսական անվտանգության առումով վերջին թվերը, ինչ խոսք, հեռու են բոլոր թույլատրելի սահմանային մեծություններից: Հիշեցնենք, որ գնաճի ցուցանիշն արդեն անցել է «2010թ. ՀՀ պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրված 5+-1,5 տոկոսի սահմանից: Մեր կարծիքով, խնդիրը ոչ միայն այն է, որ գնաճն ինքնին միայն հետևանք է և իր հիմքում ունի կարևորագույն տնտեսական պատճառներ, այլև այն, որ վերջինս տնտեսագիտորեն մեթոդաբանական ճշգրտման կարիք ունի:

Զջերն են իրազեկված, որ գնաճը բնավ էլ առաջին անհրաժեշտության այն մեկ տասնյակ ապրանքների գների տատանումները չեն, որոնցով կարելի է դատողություններ անել աղքատության մակարդակի և կենսապահովման նվազագույն զամբյուղի մասին: Գնաճն այսօր ներառում է 470 ապրանքներ և ծառայություններ, որոնցից մեծ մասը միջին, իսկ առավել ևս՝ աղքատության շեմին կամ դրանից ցածր մակարդակում հայտնված մարդկանց առօրյա գումումների մաս, մեղմ ասած, չի կազմում (մասնավորապես պղինձ, մոլիբդեն, ոսկի և այլն): Արդյունքում, սպառողների շրջանում մեծ պահանջարկ չունեցող հիմնականում ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների մի մասի գնանկման համապատկերում կարելի է ստանալ շատ «գուսպ» գնաճի ցուցանիշ, իսկ երբեմն էլ, ինչպես դա արձանագրվել է առանձին տարիների, նույնիսկ միջինացված գնանկում: Այլ խոսքով, տեսականորեն կարելի է ստանալ հավասարակշռված գնաճ (երբ առանձին ապրանքների գների աճն ուղեկցվում է այլ ապրանքների գների անկումով) անգամ այն պայմաններում, երբ պարենային զամբյուղի մեջ մտնող ապրանքների գների երկնիշ աճ է գրանցվել:

Այս ամենով հանդերձ, միջազգային կառույցների կողմից քաջալերվող նման հաշվարկից, ինքնին մեծ շփոթության մեջ չէր ընկնի սովորական քաղաքացին, եթե 470 ապրանքների ինդեքսի հետ մեկտեղ հանրությանը ներկայացվի, ասենք, առաջին անհրաժեշտության ապրանքների իրական գնաճը, և քայլեր ձեռնարկվեն դրանք թիրախավորելու և մեղմելու ուղղությամբ: Իսկ նշված ապրանքների գները, միայն ԱՎԾ պաշտոնական տվյալների համաձայն, 2010 թվականին հետևյալ թռիչքն են արձանագրել. հացամթերք՝ 12,7 տոկոս, մսամթերք՝ 16,4 տոկոս, ձկնամթերք՝ - 5,3 տոկոս (գնանկում), կաթնամթերք՝ 20 տոկոս, ձու՝ 27,4 տոկոս, կենդանական և բուսական յուղ՝ 10,6 տոկոս, միրգ՝ 22,6 տոկոս, բանջարեղեն և կարտոֆիլ՝ 35,6 տոկոս, շաքարավազ՝ 1,9 տոկոս, սուրճ, թեյ, կակաո՝ 1,9 տոկոս, հրուշակեղեն՝ 6,5 տոկոս, այլ մթերքներ՝ 2,5 տոկոս, ոչ ոգելից խմիչք՝ 0 տոկոս: Գրաֆիկական պատկերը հետևյալն է՝

¹ Սպառողական գների ինդեքսը Հայաստանի Հանրապետությունում 2010թ. հունվար - դեկտեմբերին, էջ 5:

Մեթոդաբանության առումով կարևոր է հաշվի առնել նաև ապրանքատեսակների սպառումն ըստ համայնքների (ակնհայտ է, որ Երևանում և հեռավոր գյուղական համայնքներում այդ ցուցանիշները խիստ տարբեր են), մինչդեռ ԱՎԾ կողմից յուրաքանչյուր մարզից ընտրվել է մեկական ոչ թե գյուղ, այլ համեմատաբար բարվոք միջին կենսամակարդակ ունեցող քաղաք: Բացի այդ, բնական է, որ սպառողների տարբեր խմբեր նույն ապրանքատեսակների սպառման տարբեր հակումներ ունեն, օրինակ՝ աղքատության շեմին գտնվող սպառողներ, միջին խավ, հարուստներ և այլն: Հասարակության բևեռացման հանգամանքը ևս հաշվի չի առնված, ԱՎԾ կողմից այն միջինացված է ներկայացված: Մեթոդաբանության խոցելիությունը մասամբ փորձում է հաղթահարել 2011թ. հունվարի 25-ին ԱՎԾ կողմից «Տարվա ընթացքում ընթացիկ մակրոտնտեսական ցուցանիշների հավաքագրման, ամփոփման և հրապարակման ածողական մեթոդից դիսկրետ (զուտ ամսական) մեթոդին անցման մասին» ընդունված որոշումը, համաձայն որի հունվար ամսվանից հաշվարկվելու է նոր՝ տնտեսական ակտիվության ցուցանիշ:

Այս ամենով հանդերձ, տվյալների հավաստիության աստիճանը բնակչության շրջանում առանձնապես աճի միտում չի արձանագրում: Ակնհայտ է, որ կարտոֆիլի գները ոչ 18,8 և ոչ էլ 35,6 տոկոսով են աճել: 2009թ. համեմատ դրանք բարձրացել են առնվազն հինգ անգամ, ասել է թե՛ 500 տոկոսով, հնդկացորենի գինը՝ 300 տոկոսով, խնձորը՝ 500 տոկոսով: Նման անճշտություններ կան նաև այլ ապրանքների (պանիր, ձու, մսամթերք) գնաճի ցուցանիշներում: Սակայն միջինացնելով, կարելի է գնաճի ավելի «համեստ» ցուցանիշ արձանագրել: Հարկ է նշել նաև, որ ձկնամթերքի տարեկան գնանկման ցուցանիշը բնավ հաշվի չի առնում այն հանգամանքը, որ առանձին ամիսներին համեմատաբար էժան գներով ներկրված սառեցված ձկնատեսակների սպառման ծավալներն ուղղակի անհամադրելի են, ասենք, տարեմուտին միանգամից թռիչք արձանագրած և սպառողին հարկադրված վաճառքի ծավալների հետ: Հետևաբար, իրականում ձկնամթերքի ոչ թե գնանկում, այլ զգալի գնաճ է արձանագրվել: Նույնը այլ ապրանքատեսակների գծով: Սպառման ծավալները տարվա տարբեր ամիսներին ևս մեթոդաբանական լուրջ խնդիր է, որը ենթակա է հանգուցալուծման:

Գնաճի նպատակադրման ներկայումս գործող ռազմավարության ներքո քիրախավորվում է գների մակարդակի 12-ամսյա ցուցանիշը (տվյալ տարվա գնաճի ցուցանիշի համադրումը նախորդ տարվա նույն ամսվա ցուցանիշին, որը որպես կանոն նորմատիվային է դառնում տարվա դեկտեմբեր ամսվա ցուցանիշի համադրմամբ, իսկ Կենտրոնական բանկը տարվա ընթացքում գների մակարդակի տատանումների վերաբերյալ արձագանքումն իրականացնում

է վերլուծության մակարդակով), ինչը մի կողմից ամբողջական պատկերացում չի տալիս գնողունակության իրական մակարդակի վերաբերյալ: Մինչդեռ կարևոր է նաև դիտարկել միջին գնաճի ցուցանիշը, ինչի թիրախավորումից շեղվելը կարևոր ազդակ է Կենտրոնական բանկի և կառավարության միջամտության համար:

Տեսական-մեթոդաբանական խնդիրներից անցնելով **գնաճի իրական պատճառներին՝** հարկ է նշել հետևյալը: Դրանք կարելի է պայմանականորեն դասակարգել

ա) առարկայական (օբյեկտիվ) պատճառների,

բ) ենթակայական (սուբյեկտիվ) պատճառների,

ինչպես նաև

գ) արտաքին պատճառների և

դ) ներքին պատճառների:

Ըստ որում, **առարկայական պատճառներն իրենց հերթին կարող են ունենալ ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին ազդակներ:** Նույնը ճիշտ է նաև ենթակայական պատճառների պարագայում: Վերլուծելով գնաճի անմախաղեպ բարձր մակարդակը՝ կարելի է հանգել այն կարծիքին, որ, անշուշտ, **բարձր գնաճի պատճառները չի կարելի փնտրել միայն Հայաստանում:** Այլ կերպ ասած, կան առարկայական գործոններ, որոնք ակամայից հարկադրում են ընդունել տնտեսվարման խաղի կանոնները դրսից: Այս պարագայում՝ որպես բաց շուկայական երկիր, Հայաստանը հատկապես ապրանքներ ներկրելիս ընդունում է այն գները, որոնք ձևավորվում են համաշխարհային շուկայում: Միաժամանակ ունանց համար այս օրինաչափ կապը շահարկման առարկա է հատկապես միջազգային գների բարձրացման պարագայում: Ինչ վերաբերում է դրանց նվազման միտմանը, ապա այն, որպես կանոն, այդպես էլ Հայաստան չի հասնում: Այսպիսով, բնական, **առարկայական պատճառներից մեկը, եթե ոչ՝ որոշիչը, ապրանքների միջազգային գների աճն է:** Իհարկե կան երկրներ, որոնք դիմակայում են արտաքին ճնշումներին՝ փորձելով պետական բյուջեի միջոցների հաշվին իրականացվող սուբսիդավորմամբ բնակչության սոցիալապես խոցելի խավերի համար մատչելի դարձնել գոնե առաջին անհրաժեշտության ապրանքները: ԱՄՆ-ում, օրինակ, սննդամթերքի գների աճից ապահովագրված են անգամ դեռևս օրինական բնակության կարգավիճակ չունեցող գաղթականները, որոնք պետությունից ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի համար ստանում են սննդի ձեռքբերման ամսական անվճար կտրոններ: Տնտեսական ռեֆորմների դժվարին շրջանում՝ 1990-ական թվականների սկզբին, արտաքին ճնշումներից սեփական քաղաքացիներին սննդամթերքի գնաճից պաշտպանելու նման միջոցների դիմեցին Արևելյան Եվրոպայի և ԱՊՀ մի շարք երկրներ, ներառյալ Հայաստանը: Սակայն երկարատև ժամանակահատվածում նման քայլերն արմատական լուծում չեն կարող խոստանալ. պետության կարևորագույն մտահոգություններից է սոցիալական խնդիրները լուծել ոչ թե արհեստական պատմեշներով, այլ կայուն զարգացման համապատասխան մեխանիզմների ձևավորմամբ: Եվ բնավ էլ գոհունակություն չի կարող պատճառել այն հանգամանքը, որ գնաճի ալիքը համեմատաբար ավելի ուժեղ հարված է հասցրել, ասենք, հարևան երկրներին և որ Հայաստանն այդ առումով ամենավատ վիճակում չի հայտնվել: **Արտաքին - առարկայական պատճառներից կարևորագույնը թերևս այն է, որ կրճատվել է սննդամթերքի արտադրության որոշ հատվածը՝ բնակչության անբարենպաստ պատճառների և աղետների պատճառով:** Որոշ առումով, որպես առարկայական գործոն կարևոր են նաև համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի անբարենպաստ ազդեցությունը և աշխարհի տարբեր երկրներում սպառողների գնողունակության նկատելի անկումը, որը բազմիցս հիմնավորվել է վիճակագրական տվյալներով:

Ի վերջո, արտաքին - առարկայական գործոնների շարքում հարկ է հիշատակել ԱՄՆ-ի դոլարի զգալի արժեզրկումը: 2010թ. ոչնչով չապահովված ամերիկյան արժույթի նոր խմբաքանակի շրջանառության մեջ մտցնելը, իհարկե, հանգեցրեց դրա արժեզրկմանը Forex շուկայում: Ակտիվորեն սկսեց աճել եվրոյի փոխարժեքը, թեև դրանից ընդամենը մի քանի ամիս առաջ եվրոյի համար արվել էին անգամ կործանման կանխատեսումներ: 2010թ. ամռանն արձանագրված նվազագույն՝ \$1,187 մեկ եվրոյի դիմաց փոխարժեքն արդեն նոյեմբերին հասավ \$1,423-ի:

EUR/USD փոխարժեքի դինամիկան 2010թ.¹

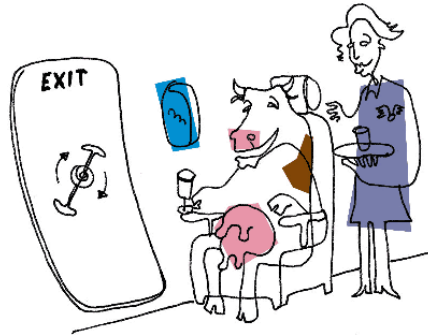
Հաշվի առնելով ներկա միտումները՝ դժվար չէ կանխատեսել, որ եվրոյի փոխարժեքը 2011թ. կարող է տատանվել 1,20-1,40 ԱՄՆ դոլարի սահմաններում. ըստ որում, հնարավոր է, որ փոխարժեքի վերին սահմանը գրանցվի տարվա վերջին ամիսներին, մինչդեռ առաջին երկու եռամսյակներին կարելի է ակնկալել եվրոյի դիրքերի որոշ թուլացում:

Սակայն սրանով, թերևս, կարելի է ավարտել արտաքին - առարկայական պատճառների ոչ հարուստ ցանկը: **Արտաքին - ենթակայական պատճառները** մեր կարծիքով գերակշռում են նախորդներին և ի գործու են ավելի մեծ ու երկարատև վնասներ պատճառել մարդկությանը, և ներկայիս գնաճի համաճարակը միգրացիոն առաջին լուրջ նախազգուշական հարվածն է: Խոսքը **գարգացած երկրների կողմից տնտեսագիտական ոչ մի հիմնավորում չունեցող պետական խոշորամասշտաբ սուբսիդավորման քաղաքականության** մասին է: Սուբսիդավորմամբ պայմանավորված գների արհեստական իջեցումը, այլ խոսքով՝ ապրանքների մրցունակության արհեստական բարձրացումը, մեր համոզմամբ, կարելի է դասել համաշխարհային կարևորագույն տնտեսական հիմնախնդիրների շարքը: Այն լրջագույն վնաս է հասցնում ոչ միայն զարգացող երկրներին, որտեղ աշխատավարձի և արտադրության ինքնարժեքի այլ բաղկացուցիչների համեմատաբար ցածր մակարդակն ինքնին կանխորոշում է մի շարք ապրանքների, մասնավորապես գյուղատնտեսական մթերքների բարձր մրցունակությունը, այլև, ընդհանուր առմամբ, համաշխարհային տնտեսության զարգացմանը: Ավելին՝ այն ուղղակի հակասության մեջ է մտնում Արևմուտքի զարգացած երկրների կողմից զարգացող աշխարհին հորդորվող ազատական գաղափարախոսության սկզբունքների հետ: Արդյունքում, ֆերմերների համար շահավետ է դառնում ոչ միայն գյուղմթերքների արտադրությամբ զբաղվելը, այլև դրա ժամանակավոր դադարեցումը, եթե վերջինս թելադրված է տվյալ երկրի գնաճի նպատակադրման քաղաքականությամբ: Ի վերջո, հատկապես **գյուղմթերքների արտադրության սուբսիդավորումն անհավասար մրցակցային պայմաններ է ստեղծում տնտեսական**

¹ Աղբյուրը՝ *информационно-торговая платформа iTrader 8* www.k2kapital.com/quote/analytics/443978/.

գարգացման տարբեր մակարդակներում գտնվող երկրներում նույն մթերքն արտադրողների համար նաև այն պատճառով, որ պետական բյուջեից գյուղատնտեսության սուբսիդավորման համար առկա են անհավասար հնարավորություններ (ֆինանսական միջոցներ):

Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության (ԱՀԿ) հաշվարկների համաձայն՝ հարուստ երկրներում սպառողներն ու կառավարություններն ամեն տարի վճարում են մոտ 350 մլրդ ԱՄՆ դոլար՝ գյուղատնտեսությունը սուբսիդավորելու համար: Մի գումար, որը բավարար է, օրինակ, որ այդ երկրներում բուծվող 41 միլիոն կովերը մեկեկես անգամ երկրագնդի շուրջը ինքնաթիռով առնվազն ութ պտույտ կատարեն բիզնես կարգով: Մեկ այլ ուսումնասիրության համաձայն՝ մեկ կովի հաշվարկով Եվրամիության երկրներն ավելի շատ ֆինանսական միջոցներ են ծախսում, քան, ասենք, Ռուսաստանի Դաշնության գյուղական բնակավայրերում մեկ շնչին ընկնող եկամուտն է¹:

Իհարկե, տնտեսական և սոցիալական վնասները սրանով չեն ավարտվում: Իրականում սպառողին մրցակցային գներով մատուցվող մի շարք ապրանքների արտադրությունը դառնում է խիստ ծախսատար և ուղիղ համեմատական կախվածության մեջ է ընկնում տվյալ երկրի պետական բյուջեի սուբսիդավորման համար նախատեսված աղբյուրների ծավալից: Եվ եթե դրանք հատկապես համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում պակասում են, ապա բնականաբար և համապատասխանաբար պակասում է նաև այդ ապրանքների արտադրությունը: Միջազգային ապրանքային բորսաներում առաջանում է դեֆիցիտ, որն էլ, անշուշտ, հանգեցնում է դրանց գների կտրուկ աճին:

Արտաքին - ենթակայական պատճառներից չի կարելի շրջանցել նաև **ապրանքների որոշ տեսակների արտադրության մեջ բացարձակ առավելություններ ունեցող երկրների կողմից արհեստական պակասուրդի ձևավորումը**, որը բնավ կապված չէ ճգնաժամային իրավիճակների հետ: Նման ապրանքներից են նավթը, գազը, այլ էներգակիրներ, ոսկին, ադամանդը և այլն: Նման երևույթներն առավել հաճախակի կարող են լինել հատկապես այն դեպքերում, երբ գործում են նույն ապրանքի արտադրության բնագավառում միասնական շահերով համախմբված ռազմավարական այնպիսի միություններ, ինչպես օրինակ՝ 1960 թվականից գործող նավթ արտահանող երկրների կազմակերպությունը՝ OPEC և նման այլ կառույցներ: Բացառություն չեն նաև սննդամթերքի շուկաները: Ներկայումս լրջորեն վտանգված է ոչ միայն պարենային, այլև տնտեսական անվտանգությունը պարենով հարուստ այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են՝ Չինաստանը և Հնդկաստանը, որոնք ավանդաբար նաև սննդամթերք արտահանող երկրներ են: World Food Program միջազգային պարենային ծրագիրը, որը գործում է ՄԱԿ-ի հովանու ներքո, ներկայիս պարենային ճգնաժամն անվանել է «անաղմուկ ցունամի», որը կարող է առնվազն 100 միլիոն մարդ գցել սովի ճիրանների մեջ: Goldman Sachs

¹ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/10ben_e/10b04_e.htm .

հայտնի ներդրումային ընկերության տնտեսագետները ներմուծել են տնտեսագիտական նոր տերմին՝ **ագֆլյացիա**, որով բնութագրում են սննդամթերքի գների բարձր թռիչքը (agriculture և inflation բառերի համադրում): Մանհեթընում հիմնված այս ընկերության փորձագետների վկայությամբ 2006թ. ագֆլյացիան կազմել է 26 տոկոս, 2007թ.՝ 41 տոկոս, 2008-2009թթ. այն փոքր-ինչ նվազել է, սակայն 2010թ. մոտեցել է 49 տոկոսին, որը ռեկորդային է¹: Այն լրջորեն մտահոգում է նաև զարգացած երկրներին և միջազգային կառույցներին: Մեծ Բրիտանիայի նախկին վարչապետ Գորդոն Բրաունը սննդամթերքի գների թռիչքը նույնքան վտանգավոր է համարում, որքան և ֆինանսական ճգնաժամի բացասական հետևանքները: Իսկ ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Բան Զի Մունի համոզմամբ սննդամթերքի նման գնաճը համընդհանուր ճգնաժամ է, այն կարող է լուրջ վնաս հասցնել համաշխարհային տնտեսությանն ու միջազգային անվտանգությանը, ուստի անհրաժեշտ են համախմբված գործողություններ այն զսպելու համար: Ի դեպ, ավելի քան 50 երկիր արդեն սանկցիաներ է կիրառում՝ սեփական երկրից սննդամթերքի արտահանումը կասեցնելու նպատակով: Իսկ ԱՄՆ-ում երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո թերևս առաջին անգամ կիրառվում են սննդամթերքի վաճառքի սահմանափակումներ, ներառյալ հայտնի Costco և Sam's Club մեծածախ խանութների ցանցում:

Ակներև է, որ ագֆլյացիան ներկայումս խիստ բնորոշ է նաև Հայաստանի տնտեսությանը: Միջազգային միտումների գնահատման հետ մեկտեղ, պակաս կարևոր չէ նաև գնաճի ներքին պատճառների վերլուծությունը: Մեր ուսումնասիրությունները վկայում են, որ **ներքին պատճառներն իրենց հիմքում նույնպես ունեն ինչպես առարկայական, այնպես էլ ենթակայական հիմքեր:**

Նախ՝ առարկայական հիմքերի մասին: Դրանց մի մասը պայմանավորված է ոչ միայն այն հանգամանքով, որ ներքին ազատականացված շուկան ուղղակիորեն կապված է համաշխարհային շուկային, այլև այն փաստով, որ **առայժմ ոչ թե Հայաստանի տնտեսությունն է արտահանվող ապրանքների գծով գներ թելադրում, այլ ավելի շատ ընդունում է համաշխարհային շուկայում ձևավորված գները:** Ավելի հստակ պատկերացնելու համար համաշխարհային շուկայի գներից հիշյալ կախվածության աստիճանը, հարկ է հաշվի առնել ԱՀԾ պաշտոնական տվյալներն առ այն, որ 2011թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ներմուծման ծավալները (3782,9 մլն դրամ) գրեթե քառապատիկ գերազանցում են արտահանման ծավալները (1011,4 մլն դրամ)², ուստի տեղական սպառողը վճարում է ապրանքների համար համաշխարհային շուկայում ձևավորված և տրանսպորտային ծախսերով, մաքսատուրքով և ներկրող շահույթով (հաճախ՝ գերշահույթով) ամբողջական տեսք ստացած գները: Այս ամենը, իհարկե, տեսականորեն բացառում է մենաշնորհների, ստվերային տնտեսության և մաքսանենգության որևէ տարր և ենթադրում, որ բոլոր տնտեսվարողները և ներմուծողները գործում են լիակատար օրենսդրական և իրավական դաշտում: Հակառակ դեպքում գնաճի վրա ազդող գործոններն առանձին վերլուծության առարկա են: Այս ամենով հանդերձ, արտաքին շուկաներից ներքին գնաճը կարող է լինել, մի կողմից, անկանխատեսելի, երբ հաշվի չեն առնվում համաշխարհային շուկայի զարգացումներն ու միտումները, մյուս կողմից՝ կանխատեսելի և որոշակի սպասումներ ձևավորելով, պետական կառավարման մարմիններին և տնտեսվարողներին հնարավորություն ընձեռել համապատասխան քայլեր ձեռնարկելու՝ խուսափելու համար հնարավոր ցնցումներից:

Հաջորդ առարկայական գործոնը գնաճի բարձր տեմպերը զսպելու համար անհրաժեշտ պետության ֆինանսական ռեսուրսների անբավարար քանակությունն է: Դրանից բխում է նաև կենսապահովման նվազագույն զամբյուղին համարժեք նվազագույն աշխատավարձի,

¹ <http://www.trefis.com/articles/35958/unilevers-agflation-challenge-to-preserve-margins-or-market-share/2011-01-21>.

² <http://armstat.am/am/>.

կենսաթոշակների և նպաստների համապատասխան ինդեքսավորման անկարողությունը: Վերջապես, չի կարելի շրջանցել **եղանակային անբարենպաստ պայմանները**, որոնք հնարավորություն չեն ընձեռում գյուղացիական տնտեսություններին անգամ մասամբ փոխհատուցել համաշխարհային տնտեսությունից «ներմուծած» գնաճը: Կան նաև այլ առարկայական պատճառներ, որոնք նվազ կամ աննշան ազդեցություն ունեն գնաճի վրա (օրինակ՝ որոշ մշակաբույսերի ցանքատարածությունների կրճատումը, դրանց մի մասի ժամանակավոր մաշվածությունը և այլն): Մեր հաշվարկներով 2003-2010թթ. շուրջ 50 հազար հեկտարով կրճատվել են աշնանացան ցորենի ցանքատարածությունները, իսկ 2010թ. մոտ 10 հազար հեկտարով պակասեցին կարտոֆիլի ցանքատարածությունները՝ նախորդ տարվա կարտոֆիլի գնանկման, ուստի և շահութաբերության կտրուկ նվազման պատճառով: Էապես կրճատվել են նաև բանջարեղենի ցանքատարածությունները: Սա էլ իր հերթին բերում է նրան, որ որոշ մթերքներ պարզապես շատ քիչ են արտադրվում, որը հանգեցնում է դրանց գնաճին:

Ինչ վերաբերում է ներքին ենթակայական կամ կամայական պատճառներին, ապա դրանց թվարկումն անգամ կարող է հսկակշռել ինչպես արտաքին - առարկայական և արտաքին - ենթակայական, այնպես էլ ներքին առարկայական պատճառները և դրանց արդյունքում առաջացած վնասները:

Թեև ընդհանուր առմամբ Հայաստանը միջազգային զեկույցներում դասվում է ազատական տնտեսություն ունեցող երկրների շարքին, այնուամենայնիվ, ակնհայտ է, որ **մի շարք ապրանքների շուկաներում ստեղծված են արտաքուստ անտեսանելի արգելքներ**, որոնք փակում են պոտենցիալ մրցակիցների մուտքը հիշյալ շուկա: Տարբեր ապրանքների շուկաների սահմանափակվածությունը կամ դրանց գրեթե փակ կարգավիճակը գնաճի բարձր մակարդակին նպաստող ներքին - ենթակայական գործոններից են: ՀՀ կառավարությունը և Կենտրոնական բանկը տարբեր առիթներով արձանագրել են, որ ներքին շուկայում կան գերիշխող դիրք ունեցողներ, որոնք գնային մանիպուլյացիաներ են կատարում:

Հայկական դրամի արժևորումը և գների բարձր մակարդակը, այդ թվում՝ ներմուծվող ապրանքների գերակշիռ մասով, մի կողմից պայմանավորված են ներկրողների ձգտումով՝ ապահովել գերշահույթներ ոչ միայն արտաբաժնով, այլ նաև հայկական դրամով, մյուս կողմից վկայում են ՀՀ տնտեսությունում բարձր կենտրոնացվածության մասին, ինչն էլ կարևոր նախապայման է գերիշխող կամ մենաշնորհային դիրք ունեցող սուբյեկտների կողմից հակամրցակցային համաձայնությամբ կամ այլ մեթոդներով ներքին շուկայում զբաղեցրած իրենց դիրքի չարաշահման համար: Այդ մասին են վկայում ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի կողմից հրապարակված պաշտոնական տվյալները: 2010թ. այս մարմնի կողմից 12 պարենային ապրանքների շուկաներում կատարված ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ դրանցից 7-ը բարձր կենտրոնացված են, 5-ը՝ միջին կենտրոնացված: Յածր կենտրոնացվածության ապրանքային շուկա չի գրանցվել: Հատկանշական է, օրինակ, ներքին շուկայում պանրի գնի տատանումների դիտարկումը: ՀՀ տնտեսական մրցակցության պետական հանձնաժողովների տվյալներով երկրում կան 78 գրանցված սուբյեկտներ, չհաշված պանիր արտադրող բազմաթիվ գյուղացիական տնտեսություններ: Թվում է, թե միասնական գներ թելադրելն այս պարագայում գրեթե անհնար է, այնուամենայնիվ, նկատվեցին անբարենիշ մրցակցության կազմակերպված երևույթներ: Տարբեր պանիր արտադրողներ, գրեթե միաժամանակ, գրեթե մույն չափով բարձրացրին իրենց արտադրանքի գինը: Այն պետք է թանկանար մի քանի ամիս անց և առավելագույնը՝ 150-200 դրամով, որը պայմանավորված էր կաթի գնի աճով: Ձրի պանիր, ինչպես ասում են, միայն թակարդում է լինում: Ձրի կամ շատ էժան ձու՝ մույնպես: Երբ 2010թ. ամռան ամիսներին ձվի

վաճառքի գները դրա ինքնարժեքից ցածր էին, ակնհայտորեն խոշոր արտադրողների կողմից փոքրերին շուկայից դուրս մղելու նպատակով, ակնկալվում էր, որ այդ վնասը շուկան մենաշնորհելուց հետո պետք է «փոխհատուցվեր»: Այն իրեն շատ երկար սպասել չտվեց, և տարեմուտին տարբեր հիվանդություններ վկայակոչելով՝ ձու մատակարարողները ամառվա համեմատ տասնապատիկ բարձրացրին գները: Նման գնաճ իրականում քիչ կարելի է հանդիպել համաշխարհային շուկայում:

Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության համակարգի արդյունավետության ցածր մակարդակի և կոռուպցիայի տարածվածության պայմաններում Հայաստանի տնտեսության զգալի հատվածը տեղական և միջազգային փորձագետների գնահատմամբ վերածվել է կիսամենաշնորհային համակարգի, որն անխուսափելիորեն խոչընդոտում է սոցիալական ուղղվածություն ունեցող մրցունակ ազգային տնտեսության կայացումը:

Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի հատկապես Երևան քաղաքում գործող գյուղմթերքների կենտրոնացված առևտրային շուկաներում տիրող վիճակի վերլուծությունը: Այսպես կոչված «գիշերային» մեծածախ շուկաներում առաջարկվող մրգերի և բանջարեղենի գները զգալիորեն զիջում են ընդամենը 3-4 ժամ հետո սպառողներին պարտադրվող միասնական-մենաշնորհված գներին: Խոսքն, իհարկե, շահույթի նորմայի դասական պատկերացումների մասին չէ: Այստեղ ևս առկա է «ազահության ֆենոմենը»: Դրանց տարբերությունը սովորաբար կազմում է 75 – 100, իսկ առանձին դեպքերում մինչև 200 տոկոս և ավելի: Ակներև է, որ այս պայմաններում անտեղի է շոշափել առողջ մրցակցության գաղափարը կամ փնտրել առարկայական որևէ պատճառ: Իրականում ընդամենը մի քանի ֆիզիկական անձանց՝ խմբիշխանների կողմից գյուղմթերք արտադրողներից գրեթե բոլորի «գնվում է» ապրանքների ողջ խմբաքանակը, ադմինիստրատիվ-հրամայական կարգով նշանակվում և սպառողին թելադրվում են ոչնչով չարդարացված բարձր գներ: Ընդունված է ասել, որ աղջամուղջին նրանց կողմից թելադրվող գներն են որոշում ողջ առևտուրը, և այդ օրը լույսը կարծես բացվում է ոչ թե գյուղացու, այլ խմբիշխանի համար: Նման երևույթն անգամ անհամադրելի է սոցիալիզմի օրոք գործող տնտեսական վարչարարության հետ: Այն ավելի ճշգրիտ կարելի է գնահատել որպես ֆեոդալիզմի օրոք գործող առևտրավաշխառուական վերնախավի կամայական վարքագիծ, իսկ այսօրվա լեզվով՝ տնտեսական հանցագործություն, որն ակնհայտորեն ոտնահարում է պետության կարգավորիչ և վերահսկիչ գործառնությունները և թուլացնում պետականության տնտեսական ու սոցիալական հիմքերը:

Հաճախ գնաճ ասելով մարդիկ հասկանում են միայն մեկ երևույթ, մինչդեռ իրականում այն տարբեր երևույթների հետևանք է: Այսպես օրինակ, կարելի է գնաճ արձանագրել ինչպես այն դեպքում, երբ առաջանում է ապրանքների դեֆիցիտ (այսինքն՝ արտադրության իրական ծավալների համեմատ համախառն պահանջարկի ավելցուկի դեպքում), այնպես էլ այն դեպքում, երբ արտադրական մի շարք ռեսուրսների թերօգտագործման պայմաններում ավելանում են արտադրության ծախսերը, և գների գոյություն ունեցող մակարդակի պայմաններում միավոր արտադրանքի համար պահանջվող ծախսերի ավելացումը կրճատում է դրա առաջարկը արտադրողի կողմից: Բնական է, որ երկու դեպքում էլ փոխվում են սպառողների սպասումները, նրանց հոգեբանությունը, բնականաբար նաև՝ վարքագիծը: Մեր երկրում այս երևույթն ամենևին էլ եզակի բնույթ չի կրում: Երբեմն բավարար է անգամ ոչնչով չհիմնավորված տեղեկատվություն կամ ասեկոսեներ տարածել այս կամ այն ապրանքի գնի հնարավոր բարձրացման մասին, և կարող է առաջանալ նույն ապրանքի հանդեպ անհամեմատ ավելի մեծ պահանջարկ, որը որոշ ձեռնարկատերերի և առևտրականների համար գները կտրուկ բարձրացնել լավ առիթ է: Ըստ որում, մեր կողմից իրականացված **ուսումնասիրությունները**

վկայում են, որ Հայաստանում սպառնալից համար մախատեսված ապրանքների ընդամենը 6-7 տոկոսի անհետացումը շրջանառությունից կարող է առաջ բերել ոչ միայն սովորական գնաճ, այլև խուճապ: Սպառողները փորձում են ավելի մեծ քանակներով նման ապրանքների պաշարներ կուտակել, որն էլ ավելի է կրճատում շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների քանակությունն ու ահագնացնում գների թռիչքը:

Վերադառնալով պետության կարգավորիչ և վերահսկիչ գործառնություններին, հարկ է անդրադառնալ տնտեսության մրցունակության միջոցով գնաճի վրա ներագդելու այնպիսի կարևոր գործիքների, ինչպիսիք են մաքսային, հարկային և դրամավարկային լծակները:

Զնայած այն հանգամանքին, որ տարեցտարի փորձեր են արվում կատարելագործելու երկրի հարկային համակարգը և կիրառվող մեխանիզմները, այսուամենայնիվ, դրանք արդյունավետ բնութագրելն առայժմ վաղաժամ է: «Կոշտ» վարչարարությունը, մի կողմից նպատակ ունի կրճատել ստվերային տնտեսությունը, մյուս կողմից նման քաղաքականությունը վարվում է որոշ վերապահումներով՝ «արտոնություններ» տալով առանց այն էլ բարվոք վիճակում գտնվող որոշ տնտեսվարողների: Ինչ վերաբերում է իրական հարկային արտոնություններին, դրանք օրենսդրաիրավական առումով առայժմ մերժելի են: Այլ խոսքով՝ չկա այս կամ այն ոլորտը կամ տարածքը զարգացնելուն ուղղված նպատակային և տարբերակված հարկային քաղաքականություն: Արդյունքում, փակվում են փոքր և միջին ձեռնարկություններ, աճում է ստվերային տնտեսության տեսակարար կշիռը, որի հետևանքով նվազում է պետական եկամուտների ծավալը, իսկ որպեսզի այն բավարար լինի պետությունից ծախսերն ապահովելու համար, անվերջ կարող է աճել հարկային բեռը, որը գնալով կենտրոնանում է ավելի քիչ քանակությամբ տնտեսվարողների ուսերին: Լրացուցիչ հարկերն էլ իրենց հերթին ավելանում են ապրանքների և ծառայությունների ինքնարժեքին և նպաստում գնաճի բարձր տեմպերին:

Գնաճային ճնշումների իրական պատճառների թվում կարելի է նշել նաև մաքսանենգությունը, մաքսային անարդյունավետ քաղաքականությունը, ինչպես նաև եկամուտների հավաքագրմանն ուղղված հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունավետության ցածր մակարդակը: Որոշ փորձագետների կարծիքով գնաճային ռիսկեր է պարունակում իր մեջ նաև ավելացված արժեքի ձևը, դրա հաշվարկը, փաստաթղթաշրջանառության գործող մեխանիզմը:

Գնաճի ներկա մակարդակի հարցում պակաս կարևոր դեր չեն խաղում նաև տնտեսության իրական հատվածի վարկավորման հիմնահարցերը: Հատկանշական է, որ 2010թ. (ըստ տնտեսության ոլորտների) տրամադրված բանկային վարկերի թվում (շուրջ 806 մլրդ դրամ) առաջին տեղում է առևտրի ոլորտին տրամադրված վարկերի ծավալը (21,6 տոկոս): Ընդ որում, առևտուրը, սպասարկումն ու սպառողական վարկերը միասին կազմում են բանկային համակարգի վարկային պորտֆելի 41 տոկոսը, այն դեպքում, երբ գյուղատնտեսությանը տրամադրված վարկերի ծավալը (ընդհանուրի 6 տոկոսը) չի գերազանցում 50 մլրդ դրամը (ինչը 2008թ. նույն ժամանակահատվածի համեմատ ավելի է ընդամենը 17 մլրդ դրամով, իսկ 2009թ. սեպտեմբերի նկատմամբ՝ ընդամենը 4 մլրդ դրամով), արդյունաբերությունը՝ 174 մլրդ դրամը (ընդհանուրի 21 տոկոսը):¹ Սա վկայում է նաև բանկային համակարգի կողմից տնտեսության արտադրական ոլորտի զարգացմանը նվազ մասնակցության մասին: Ընդամենն պետք է պարզել՝ տրամադրվող վարկերը նպաստելու են գնաճի՞ն, թե՞ գնանկմանը:

Գնաճի ներքին պատճառների մեջ բացառություն չէ նաև երկրի արժույթային քաղա-

¹ www.cba.am; www.orensdirdotcom.files.wordpress.com

քականությունը: Ազգային արժույթի արժեզրկումն, ընդհանուր առմամբ, կարող է նպաստել տնտեսության մրցունակության բարձրացմանն ու խթանել արտահանումը, սակայն ավելի երկար ժամանակահատվածում այն կարող է բացասաբար անդրադառնալ գների վրա և հանգեցնել գնաճի: Մյուս կողմից, Արտահանման մեծ ծավալներն ապահովում են արտարժույթի մեծ ներհոսք, որն անխուսափելիորեն անդրադառնում է փոխարժեքի մակարդակի վրա՝ բարձրացնելով ազգային արժույթի գնողունակությունն ու հետևաբար՝ արժեքը: Իրականում լուրջ խնդիր է դառնում փոխարժեքի որևէ մակարդակի ֆիքսումը: Մեր երկրում դրամի գերարժեզրկման (հիպերինֆլյացիայի) և գերարժևորման շրջաններ կարելի է համարել համապատասխանաբար 1994թ. և 2008թ.: 1994թ. ընթացքում դրամը արժեզրկվեց 3162%-ով. ՀՀ Կենտրոնական բանկը կառավարության հետ համատեղ ձեռնամուխ եղավ ԱՄՀ և Համաշխարհային բանկի վարկային ծրագրերի ներդրմանը: Բնականաբար, ԿԲ-ի համար ամենակարևորը դրամավարկային ճիշտ ռազմավարության ընտրությունն էր, այսինքն՝ ԿԲ-ն միջին ժամկետում պետք է ընտրեր քաղաքականության երեք նպատակներից միայն երկուսը (փոխարժեքի ֆիքսում կամ վերջինիս նեղ միջանցքի ապահովում, գներ կամ անկախ դրամավարկային քաղաքականություն, հետևաբար և դրանից ածանցված ճիշտ ռազմավարության ընտրություն և կապիտալի հոսունություն): Անկախ դրամավարկային քաղաքականության ռազմավարության պարագայում կապիտալի ազատ հոսունության պայմաններում պետք է թույլ տրվի, որ փոխարժեքը լողա: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ դրամի արժեզրկման և գների սրընթաց աճի պատճառ կարող են դառնալ դրամաշրջանառության և դրամավարկային ոչ ճիշտ քաղաքականությունը, պետության արտաքին և ներքին պարտքերի, ոչ արտադրողական ծախսերի առկայությունը և այլն: Ժամանակ առ ժամանակ երկրի արժույթի արժեզրկումը կարող է էժանացնել տեղական ապրանքներն օտարների համար, իսկ դրա արժևորումը ապրանքները դարձնում է ավելի թանկ արտաքին շուկաներում: Երբ երկրի արժույթը արժեզրկվում է, էժանանում է արտահանումը, իսկ ռեզիդենտների համար թանկանում է արտերկրից ներմուծումը: Ազգային արժույթի փոխարժեքի բարձրացումն ունի հակադարձ էֆեկտ. օտարներն ավելի շատ են վճարում տվյալ երկրի ապրանքների համար, իսկ տեղական սպառողները քիչ են վճարում ներմուծվող ապրանքների համար: Այլ խոսքով՝ ազգային արժույթի արժևորումը բարձրացնում է դրա արտահանման գինը և իջեցնում է դրա ներմուծման գինը: Հակառակ դեպքում ազգային արժույթի արժեզրկումը իջեցնում է երկրի արտահանման գինը՝ բարձրացնելով տեղական ապրանքների մրցունակությունը և ներմուծվող ապրանքների գները: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ այն երկրներում, միաժամանակ փորձել են ապահովել երեք նպատակները, տեղ է գտել խոր ճգնաժամ (Բրազիլիա, Արգենտինա, Ռուսաստան): Իսկ եթե ԿԲ-ն ընտրի ֆիքսված փոխարժեքի ռեժիմ ու վերահսկի դրա վարքագիծը, ապա այն պետք է իր վրա վերցնի մաս փոխարժեքի ռիսկը և շուկայի մասնակիցների համար դառնա կանխատեսելի և խոցելի՝ արտաքին շուկերի և բաց սպեկուլյատիվ գրոհների տեսանկյունից: Տարբեր առիթներով անհրաժեշտություն է առաջացել, որպեսզի ԿԲ-ը միջամտի փոխարժեքի կարճաժամկետ արժևորմանը՝ արտաքին մրցունակության պահպանման և այլ նպատակներով: **Տնտեսական զարգացումների ներկա փուլում ցածր գնաճի թիրախավորման պարագայում ներքին շուկայում մշտապես առկա է լինելու հայկական դրամի անվանական փոխարժեքի արժեքավորում:**

Այլ պատճառների թվում **արտաքին** ասպարեզում կարելի է հիշատակել մաս.

- **նավթի գների աճը** (մեկ բարելն այսօր ռեկորդային է 2008թ. ճգնաժամային թանկացում-

ներից հետո և տատանվում է 100 ԱՄՆ դոլարի շուրջ¹, իսկ Եգիպտոսում քաղաքական իրավիճակի սրման պատճառով դրանք կարող են հասնել անգամ 200 ԱՄՆ դոլարի²),

- **սննդամթերքի հանդեպ պահանջարկի աճը** (աշխարհի բնակչության թիվը 2011թ. կհասնի 7 միլիարդ մարդու³),
- **հացահատիկի համաշխարհային պաշարների** վերջին երեք տասնամյակում գրանցված **ամենացածր մակարդակը** և դրանց գների ամենաբարձր մակարդակը⁴,
- **սննդամթերքի արտադրության ծախսերի աճը**⁵,
- **զարգացած երկրներում արհմիությունների առանցքային դերակատարությունը**, որը սահմանափակում է շուկայական մեխանիզմի հնարավորությունները՝ ձևավորելու տնտեսության համար ընդունելի աշխատավարձի մակարդակ, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ
- համաշխարհային շուկայում հաճախ գները թելադրելու համաձայնություն են ձեռք բերում ոչ այնքան առանձին վաճառող ընկերությունները, որքան քաղաքական և տնտեսական մեծաշնորհները,
- գյուղմթերքների մի մասն արդեն օգտագործում են բիոկառելիքի ստացման համար (շաքարի եղեգ, եգիպտացորեն, այլ մշակաբույսեր),
- աշխարհի շատ երկրներում ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի և ազգամիջյան հակամարտությունների պայմաններում ավելանում են ռազմական ծախսերը, պետական ապարատի պահպանման ծախսերը, որոնք լրացուցիչ դրամական զանգված են պահանջում, իսկ վերջինս չի համապատասխանում շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքային զանգվածին:

Ինչ վերաբերում է մեր երկրում առկա գնաճի այլ ներքին պատճառներին, ապա դրանցից կարելի է առանձնացնել.

- **մվազող առևտրատնտեսական կապերը հարևան երկրների հետ** (մասնավորապես, 2010թ. կրճատվել են Վրաստան և Իրան արտահանվող ապրանքների ծավալները, աճել են նույն երկրներից ներմուծումների ծավալները⁶, որը պահանջում է դրամի նոր էմիսիա և լրացուցիչ գնաճ),
- **կոռուպցիան և կաշառակերությունը**. ներկայումս որոշ չինովնիկներ պահանջում են ավելի մեծ կաշառքներ կամ այսպես կոչված օտկա՜տ-ներ, որը պայմանավորված է չինովնիկների պաշտոնավարման անկանխատեսելիությամբ, և ստեղծում է ուղիղ համեմատական կախվածություն կաշառքների և չինովնիկների պաշտոնավարման ժամկետների միջև,
- **թույլ տնտեսական և ինստիտուցիոնալ միջավայրը**. չկան արդյունավետ կուտակային մեխանիզմներ, բանկերի տված տոկոսները մի քանի անգամ զիջում են գնաճի տեմպերին,
- **բնակչության ընդհանուր գնողունակության աճը**, որը պայմանավորված է ոչ այնքան աշխատանքային, որքան անաշխատ եկամուտների (արտերկրից ստացվող տրանսֆերտների, նպաստների, մարդասիրական և այլ նյութական օգնության աճով),
- տնտեսության որոշ ճյուղերում խոշոր ընկերությունների կողմից **արտադրության ծախ-**

¹ www.forexpf.ru/chart/lightsweet/.

² <http://top.rbc.ru/economics/05/02/2011/538417.shtml>.

³ [www.http://techie-buzz.com/did-you-know/7-billionth-person-in-2011.html](http://techie-buzz.com/did-you-know/7-billionth-person-in-2011.html).

⁴ www.liveinternet.ru/tags.

⁵ <http://geography.kz/slovar/typy-selskogo-xozyajstva-mira/>.

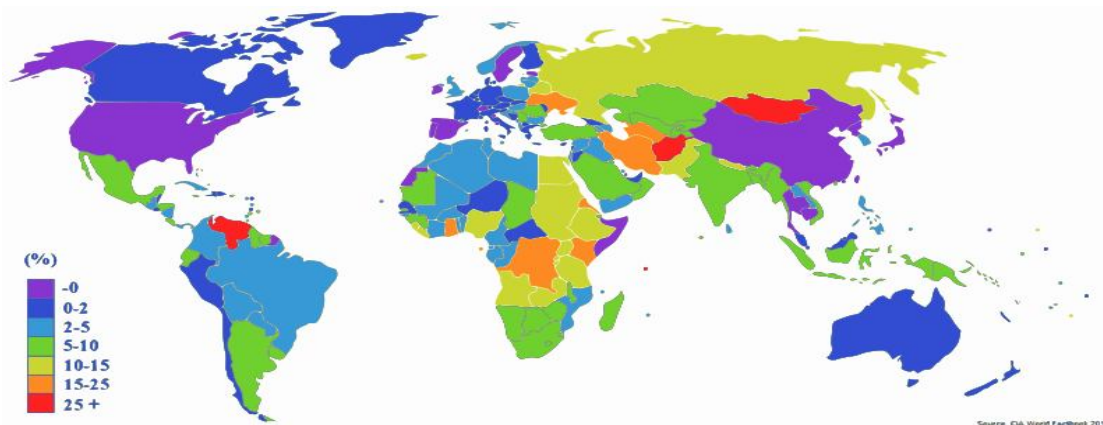
⁶ http://armstat.am/file/article/sv_12_10a_411.pdf.

սերի և գնի ձևավորման մենաշնորհի առկայությունը,

- **գազի սակագնի բարձրացումը**, որն արտացոլվում է գրեթե բոլոր ապրանքների և ծառայությունների ինքնարժեքի աճի տեմպերում,
- հայկական պանրի, ոչխարի մսի, որոշ ձկնատեսակների և այլ **տեղական սննդամթերքի արտահանումը** հանգեցնում է նաև ներքին շուկայում դրանց առաջարկի կրճատման, ուրեմն նաև՝ գների աճի,
- **տեղական արտադրության իրական ծավալների կրճատումը**, որը դրամական զանգվածի կայուն մակարդակի պայմաններում հանգեցնում է գների աճի, քանի որ փողի մախկին քանակությամբ համապատասխանում է ապրանքների և ծառայությունների համեմատաբար քիչ ծավալ:

Ինչպես բոլոր այլ պարագաներում, գնաճի հասցրած վնասները նույնպես կարելի է գնահատել այլ երկրների հետ համեմատության շնորհիվ:

Ընդհանուր առմամբ, գնաճն աշխարհում այսօր հետևյալ տեսքն ունի. 2010¹

Ներկայումս Վրաստանում գներն ավելի ցածր են, քան Հայաստանում: Գնաճի մակարդակը 2010թ. սեպտեմբերին կազմել է 1,2 տոկոս, իսկ սննդամթերքի գնաճը, նախորդ ամսվա համեմատությամբ, 2 տոկոս է կազմել: Միևնույն ժամանակ իջել են մրգերի և բանջարեղենի գները (համապատասխանաբար 7 և 2,8 տոկոսով): Գնաճը կտրուկ բարձրացել է անցյալ տարվա ավարտին և 2011թ. սկզբին: Հատկանշական է, որ Հայաստանից հարևան Վրաստան վերջերս կապիտալի ինտենսիվ արտահոսք է նկատվում: Ինչ վերաբերում է Ադրբեջանին, ապա թանկացումներն այս երկրի վրա ավելի են ազդել, քան Հայաստանի: Ադրբեջանում ապրանքը Հայաստանի նույն ապրանքի համեմատ թանկացել է առնվազն 30–180 դրամով, որոշ դեպքերում էլ նկատելիորեն ավելի է:

Ինչպես վկայում են միջազգային փորձագետների վերլուծությունները, վերջին ժամանակներս սննդամթերքն անընդհատ թանկանում է: Սննդամթերքի գների կտրուկ գնաճ է դիտվում Եվրամիության երկրներում: Ընդ որում, Արևելյան Եվրոպայի մի քանի պետություններում հացի ու կաթնամթերքի արժեքն ավելացել է 21 տոկոսով: Հացի գներն ավելացել են 11.5 տոկոսով՝ ցորենի վատ բերքի պատճառով: ԵՄ երկրներում կաթնամթերքը ցենտերից արդեն եվրոների է հասնում. օրինակ, 250 գրամ կարագը 75 ցենտից 1.17 եվրո է դարձել: Իսպանիայում վերջին մեկ տարում հացը թանկացել է 8.2, կաթը՝ 11.3, թռչնամիսը՝ 11.4 տոկոսով: Եվ հետաքրքիր մի հանգամանք. Իտալիայում մակարոնեղենն է թանկացել. վերջին

¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2092rank.html>.

մեկ տարում գնաճը 5 տոկոս է հասել: Չեխիայում կարագն այնքան է թանկացել (համարյա 35 տոկոսով), որ սպառողները նախընտրում են մարգարին օգտագործել: Ռուսաստանում սննդամթերքի զգալի թանկացում է դիտվում: Մասնավորապես, առավել էականորեն աճել են արևածաղկի ձեթի (13,5 տոկոսով), պաստերիլիզացված (վարակազերծված) կաթի (9,4 տոկոսով), կաթնաթթվային մթերքի (7,9 տոկոսով), տարբեր յուղայնության կաթնաշոռի (7,5 տոկոսով) գները:

Առաջին անհրաժեշտության ապրանքների գների փոփոխությունները 2010թ.

	հացա- մթերք	հատիկա- ընդդեմնային մշակաբույսեր	կաթնա- մթերք	շաքա- րավազ	կենդանական և բուսական յուղ	մսամթերք
Ռուսաստան	107,6	158,8	116,7	122,5	125,5	105,3
Ուկրաինա	116,5	111,3	116,0	120,3	119,6	104,1
Բելառուս	104,1	112,1	109,6	129,3	118,9	106,3
Մոլդովա	110,8	102,7	104,4	109,8	109,9	-
Հայաստան	113,2	123,5	121,1	106,5	110,9	117,6

Չիկագոյի բորսայում հացահատիկի բուշելի գինը նոր գյուղատնտեսական տարվա սկզբին (2010թ. հուլիս) կտրուկ բարձրացավ՝ հասնելով 2008թ. մինչճգնաժամային մակարդակին և շարունակեց մնալ 8-9 ԱՄՆ դոլարի շուրջ: Նմանատիպ զարգացումներ, որոնք հետևանք են գյուղմթերքների առաջարկի կրճատման, անբարենպաստ եղանակային պայմանների և բարձր գնաճի, դրսևորվում են նաև շաքարավազի և բրնձի միջազգային շուկաներում, որտեղ շաքարավազի գները Նյու Յորքի ապրանքահումքային բորսայում հասել են 12 ԱՄՆ ցենտ՝ ֆունտի դիմաց, իսկ բրնձի գները Չիկագոյում 21 ԱՄՆ դոլարի շուրջ՝ 100 ֆունտի դիմաց: Կենդանական յուղի գները միջազգային շուկայում շարունակում են դանդաղ աճել:

ՄԱԿ-ի Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության (UN FAO) 2010-2011թթ. սննդամթերքի համաշխարհային շուկայի վիճակի վերաբերյալ վերջին զեկույցի համաձայն՝ 2011թ. բոլոր երկրները պետք է պատրաստ լինեն գների նոր բարձրացման: Իսկ Հացահատիկային մշակաբույսերի միջազգային խորհրդի տվյալներով, հացահատիկի արտադրությունը 2011թ. սպասվում է 1.725 մլն տոննայի սահմաններում, որը 3,5 տոկոսով պակաս է նախորդ տարվա ցուցանիշից: Նման կրճատումը հիմնականում պայմանավորված է եգիպտացորենի սպասվող բերքի անբավարար ծավալներով:

Մյուս կողմից, հացահատիկի սպառումը նախորդ տարվա համեմատ կավելանա 1,6 տոկոսով և կհասնի 1,786 մլն տոննայի: Այսպիսով, հացահատիկի սպառման ավելացման և արտադրության ծավալների նվազման պատճառով դրա պաշարները կարող են կրճատվել 61 մլն տոննայով և կազմել 340 մլն տոննա: Հիշեցնենք, որ հացահատիկի հիմնական արտահանողներն են Արգենտինան, Ավստրալիան, ԱՄՆ-ը, Կանադան, Եվրոպան, Ռազախստանը, Ռուսաստանը և Ուկրաինան: Կանխատեսումների համաձայն՝ հիշյալ երկրները կկրճատեն պաշարները 55 մլն տոննայով՝ հասցնելով դրանք 2003թ. ի վեր գրանցված ռեկորդային մակարդակի: Հաշվի առնելով համաշխարհային պաշարների նման կրճատումը՝ 2011թ. բերքահավաքը կարող է ճակատագրական նշանակություն ունենալ համաշխարհային շուկայում գների կայուն մակարդակ ձեռք բերելու գործընթացում: Ագրարային հատվածի հետագա վարքագիծը պայմանավորված կլինի ոչ միայն մշակաբույսերի բերքատվության ցուցանիշներով, այլև մակրոտնտեսական ցուցանիշներով և համաշխարհային տնտեսության ընդհանուր վիճակով:

հացահատիկի շուկան, ընդամենը (մլն տոննա)	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11 (կանխատեսում)
արտադրություն	1588	1697	1801	1787	1725
սպառում	1629	1685	1724	1759	1786
պաշարները	281	294	372	401	340
տարեկան փոփոխություն (բացարձակ ծավալներ)	-41	13	78	29	-61

2010թ. ցորենի գնի դինամիկան հիմնականում համապատասխանել է ագրարային շուկայում արձանագրված բարձրացման միտմանը: Ցորեն արտադրող բազմաթիվ տարածքներում երաշտը հուլիսին հանգեցրեց գների մոտ 70% բարձրացման:

Ցորենի գների դինամիկան 2010թ.¹

Ի դեպ, վերջին ամիսների ընթացքում նկատվում է ցորենի պահանջարկի որոշակի կայունացում: Չի բացառվում, որ ԱՄՆ-ում շարունակվող երաշտը և Ավստրալիայում շարունակական դարձած հորդառատ անձրևները 2011թ. առաջին կեսին կարող են հանգեցնել ցորենի բերքատվության և որակի անկման: Բացի այդ, Հնդկաստանը, չնայած ավելցուկային պաշարներին, սահմանափակումներ է մտցրել ցորենի արտահանման բնագավառում, իսկ ցորենի խոշորագույն սպառողի՝ Չինաստանի կողմից պահանջարկը շարունակվում է աճել: Այս և այլ գործոններ, անշուշտ, կարող են լուրջ ազդեցություն թողնել գների վրա: Միաժամանակ, ԱՄՆ-ի գյուղղեպարտամենտի՝ USDA-ի կանխատեսմամբ ցորենի համաշխարհային արտադրությունը 2010-2011թթ. կկազմի 644 մլն տոննա, որը 5%-ով քիչ է նախորդ տարվա ցուցանիշից: Համախառն սպառումը կավելանա 10 մլն տոննայով և կկազմի 660 մլն տոննա: Պաշարները կարող են կրճատվել 76 մլն տոննայով՝ հաշվի առնելով նաև Ռուսաստանում և Ուկրաինայում արձանագրված կրճատումները:

ցորեն (մլն տոննա)	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11 (կանխատեսում)
արտադրություն	598	609	686	677	644
սպառում	610	612	638	650	660
պաշարները	125	121	169	196	180
տարեկան փոփոխություն (բացարձակ ծավալներ)	-12	-4	48	27	-16

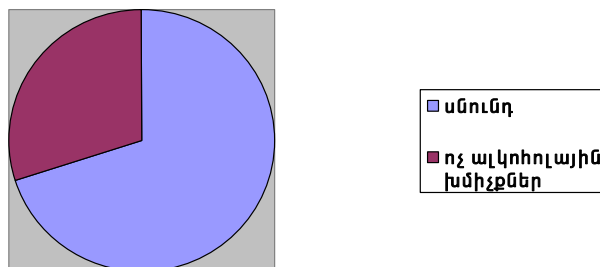
¹ Աղբյուրը՝ *информационно-торговая платформа iTrader 8* www.k2kapital.com/quote/analytics/443978/.

Միաժամանակ կարելի է արձանագրել, որ 2010թ. երկրորդ կեսի մասշտաբները չի կարելի համեմատել 2007-2008թթ. համաշխարհային պարենային ճգնաժամի հետ: Անցյալ տարվա անբավարար առաջարկը, ինչպես նաև Ուկրաինայում և Ղազախստանում կանխատեսվող ցածր բերքը ծրագրվում է լրացնել վերջին երկու տարիներին ռեկորդային բարձր բերքի շնորհիվ կուտակված ցորենի համաշխարհային պաշարների հաշվին: Ակնհայտորեն հացահատիկի գների վրա կարող է ազդել նաև ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքի դինամիկան: Եթե այն արժեզրկվի, ապա համապատասխանաբար կբարձրանա նաև ցորենի գինը: Ներկայումս ցորենի խոշորագույն արտադրողներ և սպառողներ են Չինաստանն ու Եվրոպան, ուստի գների դինամիկան պայմանավորված կլինի նաև այդ երկրների տնտեսությունների զարգացման մակարդակով: Ներկայումս մեկ բուշելի գինը 7,5-8 ԱՄՆ դոլարի սահմաններում է: 2011թ. առաջին կիսամյակում այն կարող է հասնել 8-8,5 ԱՄՆ դոլարի, որից հետո կարող է դիտվել որոշակի կայունացում:

Հացահատիկի գնի կանխատեսումը 2011թ.¹

Գնաճի բարձր մակարդակի մասին խոսելիս կարևոր է հաշվի առնել նաև սոցիալական գործոնը: Տնտեսական զարգացման տարբեր մակարդակներում գտնվող երկրներում գնաճի բարձր մակարդակն ունի տարբեր ազդեցություններ: Նախ և առաջ, պետք է նկատի ունենալ, որ Եվրամիության անդամ երկրներում մարդիկ միջին հաշվով, մույնիսկ ճգնաժամի պայմաններում սննդի վրա ծախսում են իրենց եկամուտների 12 տոկոսը: Նույնը չի կարելի ասել Հայաստանի մասին, որտեղ ստացած աշխատավարձը հիմնականում ծախսվում է սննդի վրա: Պաշտոնական տվյալները վկայում են, որ աղքատության շեմին մոտ գտնվող մարդկանց համար սննդի վրա է ծախսվում ընդհանուր ծախսերի մոտ 70 տոկոսը:²

¹ Աղբյուրը՝ *информационно-торговая платформа iTrader* 8 www.k2kapital.com/quote/analytics/443978/.

² Measuring poverty in Armenia: Methodological explanations http://www.armstat.am/file/article/poverty_2010e_7.pdf.

Ըստ պաշտոնական տվյալների՝ Հայաստանում աղքատության մակարդակը կազմում է 23,5 տոկոս: Դճնաժամի և դրան հետևած դրամական փոխանցումների կրճատման արդյունքում, ըստ փորձագետների, իրավիճակը կարող է սրվել՝ աղքատության ցուցանիշը հասցնելով մինչև 31 տոկոս: Իհարկե, անցանկալի է, որ աղքատության մակարդակն ավելանա այն տեմպերով, ինչ դա տեղի է ունեցել Վրաստանում (60 տոկոսով), սակայն նման միտումն ինքնին այսօր անխուսափելի է¹:

Հայաստանում միջին անվանական աշխատավարձը բյուջետային կազմակերպություններում, ըստ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների, թեև այս տարի աճել է 4,2 տոկոսով՝ կազմելով մոտ 85.000 դրամ, իսկ ոչ բյուջետային կազմակերպություններում՝ 9,3 տոկոսով՝ հասնելով 133.000 դրամի, սակայն գնաճի թռիչքային պայմաններում այս հավելումները մեծ հաշվով որևէ բան չեն փոխում:

2010թ. նոյեմբերին կենսաթոշակները բարձրացան 2500 դրամով, սակայն դրանից թոշակառուների բեռը հազիվ թե թեթևանա, եթե նրանց թոշակը բարձրացել է մոտ 11 տոկոսով, մինչդեռ հիմնական սննդամթերքի մի մասի գինն աճել է առնվազն կրկնակի: Ներկայումս բնակչության սոցիալապես անապահով խավի սոցիալական վիճակը մնում է անփոփոխ, իսկ որոշ դեպքերում անգամ ավելի է վատանում:

Ո՞րն է ելքը:

Ակներև է, որ գնաճը կրճատելու կարևորագույն միջոցը ՀՆԱ-ի հստակ ձևավորված կառուցվածքն է և տնտեսության մրցակցային առավելությունների հաջող իրացումը, որը հնարավորինս կկրճատի արտաքին կախվածությունները և թույլ կտա առողջ մրցակցային դաշտում կանխատեսելի և վերահսկելի դարձնել գները՝ ապահովելով կայուն զարգացում: Ներկայումս ՀՆԱ-ի աճի հիմքում արդյունաբերությունն է, ավելի հստակ՝ լեռնահանքային արդյունաբերությունը, իսկ հանքերն ավելի ինտենսիվ շահագործելու հաշվին ձևավորված ՀՆԱ-ի աճը երկար ժամանակահատվածում կախվածություն է առաջացնում մեկ ճյուղի զարգացումից, ինչպես մի քանի տարի առաջ արտահանման կախվածությունն էր դրա կեսից ավելին կազմող ադամանդագործությունից:

Տարբեր ապրանքային խմբերում գների անհամաչափ աճը հանգեցնում է շահույթի նորմայի անհամաչափության, որն, իր հերթին, կարող է բերել երկրի տնտեսության արտադրական ոլորտներից (արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն) ֆինանսական և մարդկային ռեսուրսների արտահոսքը դեպի առևտրային և այլ ծառայությունների ոլորտներ, անգամ դրանց արտահոսքը՝ երկրից:

Անհրաժեշտ է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել գնաճի հաշվարկի մեթոդաբանությանը: Միջազգային կառույցների կողմից առաջարկված 470 ապրանքների ինդեքսի հաշվարկի հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է ներկայացնել առաջին անհրաժեշտության ապրանքների իրական գնաճը և քայլեր ձեռնարկել դրանք թիրախավորելու և մեղմելու ուղղությամբ:

Ներկայումս հասունացել է Հայաստանի ազփյացիան՝ գյուղատնտեսական մթերքների գների աճն ամեն ամիս հաշվարկելու պահանջը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայիս գնաճի գերակշիռ մասը կազմում է սննդամթերքի գնաճը:

Առաջարկվում է ԱՎԾ կողմից 2011թ. հունվարից որդեգրված դիսկրետ հաշվարկից բացի (որն ընդգրկում է երկրի 10 մարզերի ընտրովի քաղաքները), կիրառել նաև գնաճի հաշվարկ ըստ գյուղական բնակավայրերի, որտեղ գնաճն ավելի մեծ բացասական ազդեցություն ունի:

¹ <http://www.blackseanews.net/read/9503>.

Նպատակահարմար է գնաճը հաշվարկել ոչ միայն ըստ ամիսների, այլ նաև ըստ ապրանքների ծավալների՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ, օրինակ, տարեմուտին սպառվում են երկու-երեք անգամ ավելի ապրանքներ, քան առանձին ամիսների ընթացքում, և դրանց միջինացումը ճշգրիտ պատկեր չի կարող հաղորդել:

Հաշվի առնելով հասարակության բնեռացվածության ներկա մակարդակը, հարկ է նաև հաշվարկել գնաճը՝ ըստ սպառողների խմբերի (աղքատության շեմին գտնվողներ, միջին խավ, բարձր գնողունակություն ունեցող սպառողներ):

Գնաճի մեթոդաբանության հիմքում հնարավորինս հաշվի առնել բոլոր հնարավոր արտաքին (առարկայական և ենթակայական) և ներքին (առարկայական և ենթակայական) պատճառները:

Յուրաքանչյուր ամսվա կտրվածքով անհրաժեշտ է հաշվարկել սպառողական նվազագույն զամբյուղի և կենսապահովման նվազագույն զամբյուղի արժեքը, որոնք, համաձայն «Կենսապահովման նվազագույն զամբյուղի մասին» ՀՀ օրենքի,¹ կկիրառվեն կենսաթոշակների և նվազագույն աշխատավարձի ինդեքսավորման համար:

Գնաճային ճնշումների մասին վաղօրոք տեղեկանալու և ճիշտ կանխատեսումների համար կարելի է հաշվարկել նաև այնպիսի կարևոր ցուցանիշներ, ինչպես արտադրողների գների ինդեքսը (Producer Price Index, PPI), որն արտացոլում է տեղական արտադրության ինքնարժեքը՝ առանց շրջանառության, ավելացված արժեքի և այլ հարկերի), այնպես էլ ապրուստի ծախսերի ինդեքսը (Cost-of-living Index, COLI, որը հաշվի է առնում եկամուտների և ծախսերի աճի հաշվեկշիռը) և կապիտալի (արժեթղթերի, անշարժ գույքի, փոխառվական կապիտալի և այլն) գնի ինդեքսը, որը սովորաբար ավելի արագ է աճում, քան սպառողական գների ինդեքսը՝ հնարավորություն տալով դրանց տերերին գնաճից միակողմանի օգուտներ քաղել:

Իհարկե, ցանկալի կլինի, եթե վիճակագիրները պարբերաբար հանրությանը ներկայացնեն նաև ՀՆԱ-ի դեֆլատորը՝ միանման ապրանքախմբերի գծով գների փոփոխությունները, ազգային արժույթի գնողունակության մակարդակը (պարիտետը), սպառման ընթացիկ ծախսերի հարաբերությունը նույն ապրանքների սպառման բազիսային ժամանակահատվածի ձեռքբերման ծախսերի նկատմամբ կամ այսպես կոչված Պաաշեի ինդեքսը և այլն:

Այս ամենը ոչ միայն կարտացոլի գների տատանումների իրական պատկերը, այլև միանշանակ կավելացնի գների վերահսկելիության առումով սպառողների վստահությունը, որն իր հերթին կարևոր ազդակ է շուկայում առկա դրական սպասումների և սպառողների վարքագծի համար:

Գնաճի դեմ պայքարելիս հարկ է հիշել, որ գների բարձրացման վարչական արգելքները երբեմն կարող են հանգեցնել այն ապրանքների դեֆիցիտին, որոնց գները կարող են բարձրանալ առանց պետության միջամտության՝ ոչ միայն աճող պահանջարկի, այլև դրանց առաջարկի պակասի պատճառով: Գների տարբերության սուբսիդավորումը, որն իրականացվում է արտադրողի կամ սպառողի շահերից, լրացուցիչ կարող է բարձրացնել նաև համախառն պահանջարկը:

Քանի որ պետության ուշադրության կենտրոնում ոչ միայն գնաճի զսպումն է, այլև զբաղվածության ավելացումը, ապա անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ այդ երկու նպատակները միաժամանակ անհնար է իրագործել: Երբ քայլեր են ձեռնարկվում զսպելու գնաճը, դրամական զանգվածի կրճատման խնդիր է առաջանում, որի հետևանքով բնակչության գնողունակությունն ընկնում է: Այն, իր հերթին, կրճատում է ապրանքների այն քանակության

¹ www.parliament.am

արտադրությունը, որն ուղիղ համեմատական է գնողունակության անկմանը: Արդյունքում կրճատվում է արտադրությունը, և աճում է գործազրկությունը: Նման հակառակ համեմատական կախվածություն կա նաև գործազրկության կրճատմանն ուղղված քայլեր ձեռնարկելիս, որին իրենց աշխատանքներում անդրադարձել են Նոբելյան մրցանակի դափնեկիրներ Ֆին Կիլլանդն ու Էդուարդ Պրեսկոտը, Ռոբերտ Լուկասը, Միլթոն Ֆրիդմենը և այլք:¹

Նպատակահարմար է, որ երկրի հարկային, մաքսային և դրամավարկային քաղաքականությունները դառնան ավելի նպատակային և արդյունավետ: Մասնավորապես, տնտեսության մրցունակության խթանման միջոցով գնաճը զսպելու նպատակով համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի ներկա փուլում նոր սարքավորումներ ներկրողներին անհրաժեշտ է ազատել մաքսատուրքից: Հետագայում նոր սարքավորումներ ներկրած ձեռնարկատերերից հարկեր կարելի է գանձել շահույթի ստացմանն ու ավելացմանը զուգահեռ՝ հնարավորություն ընձեռելով խթանելու տեղական արտադրության մրցունակությունը և իջեցնելու գործող գների մակարդակը:

Ավելի արդյունավետ պայքար է պահանջվում մաքսանենգության և ստվերային տնտեսության տեսակարար կշիռը կրճատելու ուղղությամբ: Ստվերային տնտեսությունն, ինչպես հայտնի է, կրճատում է պետական եկամուտները, որոնք ապահովելու համար աճում է հարկային բեռը նվազ թվով տնտեսվարողների համար: Իսկ լրացուցիչ հարկերն իրենց հերթին ավելացնում են ապրանքների և ծառայությունների ինքնարժեքն ու նպաստում գնաճի բարձր տեմպերին: Գնաճի տեմպերի կրճատմանն է ուղղված նաև հարկային տարբերակված քաղաքականությունը, ինչպես նաև երկրում հարկային շրջանայնացման համակարգին անցումը:

Հեռավոր, հատկապես սահմանամերձ բնակավայրերում տնտեսվարողներին պետք է ազատել մի շարք հարկատեսակներից: Ավելին, այս բնակավայրերում պետք է ավելացնել գյուղմթերքների արտադրության սուբսիդավորումը: Պետական բյուջեի սահմանափակ միջոցները հաշվի առնելով՝ առաջարկում ենք կիրառել սուբսիդավորում՝ ոռոգման ջրի անվճար ապահովման ձևով հատկապես այն տնտեսություններին, որոնց գործունեությունն ուղղված է երկրի պարենային անվտանգության ապահովմանն ու ագիլյացիայի կրճատմանը:

Առաջարկվում է նաև անցնել տնտեսության առաջընթացն ու մրցունակությունն ապահովող առանձին ճյուղերի (մասնավորապես, արտադրությունների) նպատակային վարկավորման: Միջազգային ֆինանսական կառույցներից արտոնյալ պայմաններով ստացված վարկերն առաջին հերթին հարկ է նպատակաուղղել հենց նման արտադրությունների զարգացմանը, որը ևս գնանկման հստակ նպատակ ունի: Առաջարկվում է առևտրային վարկերի համեմատ նվազեցնել արտադրության նպատակներով տրվող վարկերի տոկոսադրույքը:

Նպատակահարմար ենք գտնում նաև, որ կենսապահովման նվազագույն զամբյուղի ապրանքների գները սահմանվեն կառավարության կողմից: Առավելագույնս պետք է խթանել կենսապահովման զամբյուղի մեջ մտնող տեղական սննդամթերքի արտադրությունը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հողի սեփականաշնորհման արդյունքում նոր սեփականատերերն առանձնապես շահագրգռված չեն դրանք մշակելու խնդրով, մի շարք մշակաբույսերի ցանքատարածություններ կրճատվել են, դրանց մի մասն աղակալել է, մյուս՝ մասը «մաշվել»: Այլ խոսքով, ոմանց համար անշարժ գույքի նման շահութաբեր գործարքը մեծ վնաս է հասցրել երկրի գյուղատնտեսությանը, որի նպատակների համար առանց այն էլ Հայաստանի տարածքի գրեթե կեսը պիտանի չէ: Հիշյալ երևույթը բացառելու նպատակով առաջարկում ենք կիրառել հողի չօգտագործման պրոգրեսիվ հարկ, որը հիմնավորված է նաև

¹ Нобелевские лауреаты в области экономики, Ереван, АИ, 2009г., стр. 122-321.

արդյունավետ օգտագործման տեսանկյունից: Նման հարկ, բնականաբար, չի կարելի գանձել օգտագործվող հողատարածքներից: Իսկ նրանք, ովքեր կնախընտրեն երկրում հագարավոր հեկտարների հասնող հողատարածքները պահել «սերունդների համար», ստիպված կլինեն տարեցտարի ավելի բարձր հարկ վճարել: Սա կհարկադրի նրանց մտածել հողն արդյունավետ օգտագործելու մասին, կամ այն վաճառել հողի իրական արժեքն իմացողներին: Այլապես, ստեղծվում է տարիմաստություն. գյուղատնտեսության բնագավառում զբաղվածները կազմում են երկրի աշխատունակ բնակչության գրեթե կեսը, սակայն պետությունը ստիպված է սննդամթերք ներմուծել արտերկրից, այն էլ բարձր գներով: Երկրի հողային ֆոնդը պետք է արդյունավետ օգտագործել հացահատիկի, այլ մշակաբույսերի արտադրություն կազմակերպելու և պարենի խնդիրը լուծելու համար:

Մինչ այդ, անհրաժեշտ է հակակշռել գների բարձրացումը նպաստների և վճարների բարձրացումով և անցնել սոցիալապես անապահով խավի (հատկապես՝ խանութից հաց ու այլ սնունդ պարտքով վերցնողների համար) առաջին անհրաժեշտության որոշ ապրանքների կտրոնային համակարգի: Միաժամանակ, գյուղմթերքների շուկաներում պետք է կիրառել գների խիստ վերահսկողություն տնտեսական մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի և այլ կառույցների կողմից:

Հաշվի առնելով համաշխարհային տնտեսությունում սննդամթերքի գների հետագա թանկացումները՝ չենք բացառում, որ գնաճի բարձր մակարդակները կարող են հանգեցնել մի իրավիճակի, երբ դրամական շրջանառությունն առժամանակ և որոշ դեպքերում իր տեղը զիջի բնամթերային փոխանակմանը: Մի երևույթ, որը պատմության տարբեր փուլերում հանգուցալուծել է ճգնաժամի մարտահրավերները (20-րդ դարի 20-ական թվականներին Գերմանիայում, ԽՍՀՄ-ում Հայրենական մեծ պատերազմի որոշ փուլերում և այլն):

Ավելի արմատական լուծման առումով կարևոր է նկատել, որ գնաճի բնական հակակշիռն իրականում բնակչության համախառն պահանջարկն է: Վերջինս այն հակակշիռն է, որը թույլ չի տալիս գներն անվերջ բարձրացնել: Եթե բնակչության իրական վճարունակ պահանջարկն ընկնի, այլ խոսքով՝ ապրանքները չսպառվեն նույն քանակությամբ, ապա գոնե մենաշնորհները ստիպված կլինեն գներն իջեցնել համապատասխան մակարդակի, որպեսզի կարողանան շահույթներ ապահովել, և ոչ թե կրճատել շրջանառության ծավալները: Իսկ այդ երևույթը երկար ժամանակ Հայաստանում հնարավոր է՝ տեղի չունենա, քանի որ չկա ուղիղ համեմատական կախվածություն բնակչության իրական եկամուտների և սպառման ծավալների միջև: Դրանց միջև՝ որպես հանգուցալուծող օղակ, ընկած են այսպես կոչված անաշխատ եկամուտները (արտերկրից ստացվող դրամական օգնությունը), որը ևս թույլ չի տա՝ երկրի տնտեսությունը զարգանա տնտեսական օրինաչափություններով: